

Επικούρεια ομολογία πίστης του Γιωργή Ανεμικιώρη: φιλοσοφικό ποίημα του Φρήντριχ Βίλχελμ Γιόζεφ Σέλλινγκ (1799) – εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια*

Γιάννης Πίσσης

1. Εισαγωγή

1.1 Ο «επικούρειος» Σέλλινγκ

Ο Φρήντριχ Βίλχελμ Γιόζεφ Σέλλινγκ (Friedrich Wilhelm Josef Schelling, 1775–1854) έγραψε την *Επικούρεια ομολογία πίστης του Γιωργή Ανεμικιώρη* (Epirikurisch Glaubensbekenntniß Heinz Widerporstens ή Wiederporsts)¹ τους τελευταίους μήνες του 1799, πριν ακόμη κλείσει τα είκοσι πέντε, εντούτοις σε μια πολύ σημαντική φάση της φιλοσοφικής του παραγωγής. Το φιλοσοφικό ποίημα είναι μια υλιστική ομολογία πίστης: «[...] το μόνο αληθές είν' η ίδια η ύλη./ Μας προστατεύει και μας καθοδηγεί./ της ίδιας της σκέψης είναι η πηγή./ είναι όλων των όντων ο μόνος πατέρας./ της κάθε γνώσης η αρχή και το πέρας» (στ. 78–82). Είναι ειδικότερα μια *επικούρεια* ομολογία πίστης, όχι τόσο με την ιστορικά ακριβή όσο με τη συνηθισμένη σημασία του όρου, δηλαδή με την έννοια της κατάφασης των ηδονών (βλ. στ. 87 κ.ε., 43 κ.ε., 116 κ.ε.).

Τόσο ο φιλοσοφικός υλισμός όσο και η προκλητική υπεράσπιση των έργων της σαρκός είναι πιθανό να ξενίσουν τις αναγνώστριες και τους αναγνώστες, καθώς σίγουρα δεν συνάδουν με τα συνήθη στερεότυπα για τον Σέλλινγκ και εν γένει για τον λεγόμενο γερμανικό ιδεαλισμό. Τι σημαίνει, αλήθεια, «ιδεαλισμός»; Είτε αυτός κατανοηθεί ως μια θέση αντίθετη στον ρεαλισμό είτε ως μια θέση αντίθετη στον υλισμό, είτε δηλαδή ως μια θέση υποκειμενιστική είτε πνευματοκρατική, ο χαρακτηρισμός μάλλον συσκοτίζει παρά φωτίζει τον χαρακτήρα και τους στόχους ολόκληρης της φιλοσοφικής κίνησης που εκκινεί από τον υπερβατολογικό ιδεαλισμό του Καντ (Kant). Σε ό,τι αφορά τον Σέλλινγκ της περιόδου της φιλοσοφίας της φύσης (1797–1800), που είχε κατά νου ο Μαρξ (Marx) όταν μιλούσε για την «έντιμη νεανική σκέψη του Σέλλινγκ»,² ο χαρακτηρισμός είναι ιδιαίτερα παραπλανητικός. «Όπως είναι ο υλισμός μέχρι σήμερα, είναι εντελώς ακατανόητος, και, όπως γίνεται κατανοητός, δεν διαφέρει πια πράγματι από τον υπερβατολογικό ιδεαλισμό», γράφει ο Σέλλινγκ χαρακτηριστικά στο *Σύστημα του υπερβατο-*

* Για τις παρατηρήσεις και τη βοήθειά τους, ευχαριστώ τον Κώστα Ανδρουλιδάκη, τον Δημήτρη Καρύδα, τον Νικόλα Πίσση και τον Γιώργο Σαγκριώτη.

¹ Για τις διαφορετικές γραφές του ποιήματος βλ. παρακάτω την ενότητα 4 της Εισαγωγής.

² Επιστολή του Μαρξ στον Λούντβιχ Φόουερμπαχ (Ludwig Feuerbach) της 20ής Οκτωβρίου 1843, στο: MARX και ENGELS 1973, 420.

λογικού ιδεαλισμού, το οποίο ολοκλήρωσε τον Μάρτιο του 1800.³ Σε αυτή την περίοδο, ο Σέλλινγκ εκθέτει την υπερβατολογική φιλοσοφία και τη φιλοσοφία της φύσης ως δύο παράλληλες και συμπληρωματικές επιστήμες: η μεν υπερβατολογική φιλοσοφία αφηγείται πώς η φύση συγκροτείται υποχρεωτικά υπό τις κατηγορίες της νόησης, η δε φιλοσοφία της φύσης αφηγείται αντίστροφα πώς η φύση παράγει κατ' αναγκαιότητα τον εαυτό της και πώς η ίδια η νόηση αποτελεί προϊόν της αυτοοργάνωσης της φύσης. Η πρώτη κατεύθυνση συνιστά την ιδεαλιστική ή και νοησιοκρατική πλευρά του φιλοσοφικού συστήματος, η δεύτερη τη ρεαλιστική ή και υλιστική πλευρά του. Στην έκθεσή του της φιλοσοφίας της φύσης που δημοσίευσε τον Σεπτέμβριο του 1800, την *Καθολική συναγωγή της δυναμικής διεργασίας*, όπως και στο φιλοσοφικό ποίημα που παρουσιάζεται εδώ, ο Σέλλινγκ δίνει το συστηματικό προβάδισμα στη δεύτερη κατεύθυνση.⁴

Πέρα, όμως, από τις περιπλοκές των φιλοσοφικών -ισμών, η στερεότυπη εικόνα που καθόλου δεν ταιριάζει με την *Επικούρεια ομολογία πίστης* του Σέλλινγκ, και που πράγματι δεν έχει μεγάλη σχέση με την πραγματικότητα, είναι εκείνη για τους πρωταγωνιστές του λεγόμενου γερμανικού ιδεαλισμού, δηλαδή η εικόνα ενός βλοσυρού καθηγητή φιλοσοφίας πεπεισμένου πως «[...] καθισμένος στο γραφείο του, θα συνήγαγε τους νόμους που διέπουν τον κόσμο από το κεφάλι του».⁵ Η μετακαντιανή κλασική γερμανική φιλοσοφία δεν ήταν σε καμία περίπτωση μια φιλοσοφία ξεκομμένη από τη ζωή, ό,τι και αν σημαίνει ζωή. Αντίθετα, ήταν κατ' εξοχήν μια φιλοσοφία που διαμορφώθηκε σε συνάρτηση με τις πολιτικοκοινωνικές, επιστημονικές και λογοτεχνικές τάσεις της εποχής της: της εποχής της Γαλλικής Επανάστασης, της βολταϊκής στήλης και του Γκαίτε (Goethe). Διαμορφώθηκε κατά βάση περί το 1800 από ενθουσιώδεις νέους ανθρώπους, από «αγόρια που ήθελαν να δώσουν τον τόνο στη φιλοσοφία της Γερμανίας, ενώ τους χρειαζόταν βέργα για να στρώσουν», με τα λόγια ενός σύγχρονου και αντίπαλού τους.⁶ Επίκεντρο της κίνησής τους ήταν η μικρή πανεπιστημιακή πόλη της Ιένας, μόλις είκοσι χιλιόμετρα μακριά από τη Βαϊμάρη του Γκαίτε. Τα κρίσιμα χρόνια

³ SCHELLING 2000, 76.

⁴ Μπορούμε να ακολουθήσουμε είτε τον ένα είτε τον άλλο δρόμο, «[...] να πάμε από τη φύση σε εμάς, από εμάς στη φύση, όμως η *αληθινή* κατεύθυνση [...] είναι αυτή που ακολούθησε η *ίδια η φύση*», SCHELLING 2001α, 165, §63. – Λίγο καιρό αργότερα, τον Απρίλιο του 1801, ο Σέλλινγκ έδωσε την πρώτη διατύπωση εκείνου που ονόμασε «απόλυτο σύστημα της ταυτότητας», δηλαδή της ταυτότητας νοητικού και φυσικού, ιδεατού και πραγματικού. Βλ. SCHELLING 2001β, 335. Ο Σέλλινγκ δεν δίνει πια το προβάδισμα στη μια κατεύθυνση, αλλά στέκεται στο «σημείο αδιαφορίας» (Indifferenzpunkt) (ό.π., 330) ανάμεσα στους δύο αντίθετους πόλους της φιλοσοφίας της φύσης και της υπερβατολογικής φιλοσοφίας. Η σύλληψη αυτή στάθηκε καθοριστική και για τον Χέγκελ.

⁵ MUSIL 1978.2, 379.

⁶ Τα λόγια ανήκουν στον Κρίστοφ Γκότφριντ Μπαρντίλι (Christoph Gottfried Bardili) (*Grundriss der ersten Logik*, Στουτγάρδη: Löslund, 1800). Παρατίθενται εδώ από τη σχετική βιβλιοκρισία του Φίχτε: FICHTE 1999, 123. Πβ. στο ίδιο: «Η καθαρή θεωρία [Spekulation] απαιτεί ωριμότητα και ώριμος δεν είναι κανένας νεανίας, οπότε [ο Μπαρντίλι] σε αρκετά σημεία στρέφει επίμονα το βλέμμα του στη νεότητα των υπερβ.[ατολογικών] ιδεαλιστών».

πριν και μετά το γύρισμα του αιώνα, έζησαν στην Ιένα και δίδαξαν στο Πανεπιστήμιό της –πλην του Φίχτε (Fichte), όχι ως τακτικοί, αμειβόμενοι καθηγητές– ο Φίχτε (1794–1799), ο Σέλλινγκ (1798–1803), ο Χέγκελ (Hegel) (1801–1806) και οι πρωταγωνιστές του πρώιμου ρομαντισμού, ο Άουγκουστ Βίλχελμ Σλέγκελ (August Wilhelm Schlegel) (1795–1800) και ο αδελφός του Φρήντριχ (Friedrich) (1796–1797, 1799–1801).

1.2 Ενάντια στη θρησκεία

Ο Σέλλινγκ έγραψε την *Επικούρεια ομολογία πίστης* ως αντίδραση σε μια τάση επιστροφής στη θετική θρησκεία που είχε αρχίσει να διαμορφώνεται μεταξύ των νεαρών ρομαντικών. Το έναυσμα για τη συγγραφή του φιλοσοφικού ποιήματος έδωσε το κείμενο του Φρήντριχ φον Χάρντενμπεργκ (Friedrich von Hardenberg), γνωστότερου με το ψευδώνυμο Νοβάλις (Novalis), *Η Χριστιανοσύνη ή άλλως Ευρώπη. Ένα απόσπασμα* (Die Christenheit oder Europa. Ein Fragment), που συζητήθηκε στον κύκλο των ρομαντικών στην Ιένα κατά την εκεί παραμονή του συγγραφέα του τον Σεπτέμβριο του 1799. Τα πυρά του Σέλλινγκ στρέφονται ακόμη ενάντια στους *Λόγους για τη θρησκεία* του Φρήντριχ Σλάιερμαχερ (Friedrich Schleiermacher), που είχαν κυκλοφορήσει ανώνυμα λίγους μήνες νωρίτερα, τον Ιούνιο του 1799 (*Για τη θρησκεία. Λόγοι προς τους μορφωμένους εκ των περιφρονητών της/ Über die Religion. Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern*).⁷ Οι *Λόγοι* του Σλάιερμαχερ είχαν εμπνεύσει τον Νοβάλις, ωστόσο τα δύο κείμενα δεν ταυτίζονται στις προθέσεις τους και στη θεώρησή τους. Ο Σέλλινγκ είχε επίγνωση των διαφορών και ήταν σε θέση να εκτιμήσει τους *Λόγους* του Σλάιερμαχερ, όσο και αν έσπευσε να καταχερίσει και εκείνον στην *Επικούρεια ομολογία πίστης*. Από την άλλη, ο Σλάιερμαχερ εκτίμησε το φιλοσοφικό ποίημα του Σέλλινγκ και ήταν υπέρμαχος της δημοσίευσής του.⁸

Το σχέδιο ήταν να δημοσιευτούν από κοινού το απόσπασμα του Νοβάλις και η ποιητική απάντηση του Σέλλινγκ στο περιοδικό *Ατενέουμ* (Athenaeum), δηλαδή στο λογοτεχνικό και θεωρητικό όργανο των ρομαντικών της Ιένας, που εξέδιδαν οι αδελφοί Σλέγκελ. Η αντιπαράθεση των δυο κειμένων, που είχαν μεταξύ τους σχέση αντιπόδων, στο ίδιο τεύχος του περιοδικού θα ήταν μια χαρακτηριστική έκφραση της *ρομαντικής ειρωνείας*. Ο Γκαίτε ήταν εκείνος που απέτρεψε τη δημοσίευση, επισημαίνοντας ότι θα έθετε σε κίνδυνο την ακαδημαϊκή σταδιοδρομία του Σέλλινγκ. Ήταν άλλωστε πολύ πρόσφατη η αποπομπή του Φίχτε, τέλος Μαρτίου του 1799, από την καθηγητική του έδρα στο Πανεπιστήμιο της Ιένας, ως συνέπεια της διένεξης για τον αθεϊσμό (Atheismustreit). Στην αποπομπή του Φίχτε δεν είχε μείνει αμέτοχος ο ίδιος ο Γκαίτε, που, εκτός από Ολύμπιος Δίας της γερμανικής ποίησης, ήταν και μυστικοσύμβουλος του κρατιδίου της Σαξωνίας-Βαϊμάρης.⁹

⁷ Και τα δύο κείμενα έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά. Βλ. SCHLEIERMACHER 1997· ΝΟΒΑΛΙΣ 2004.

⁸ Βλ. σχετικά το εκδοτικό σημείωμα των Andreas Arndt και Wolfgang Virmond για την έκδοσή τους του ποιήματος: SCHELLING 1999, 30 κ.ε.

⁹ Για το αντικείμενο της διένεξης και για τη φιλοσοφική σημασία της βλ. ΠΙΣΣΗΣ 2012, 408–19.

Η υποψία του σπινοζικού πανθεισμού ή ακόμη και του αθεισμού συνόδευσε σταθερά τους πρωταγωνιστές του λεγόμενου γερμανικού ιδεαλισμού, από τις περιπέτειες του Φίχτε στην Ιένα μέχρι τις μέρες του ώριμου Χέγκελ στο Βερολίνο.

Το φιλοσοφικό ποίημα του Σέλλινγκ είναι πράγματι προκλητικά αντιθρησκευτικό –ο ήρωας ενστερνίζεται κιόλας ρητά την «αθεΐα» (στ. 188)–, σε κάποια σημεία βλάσφημο (βλ. στ. 109 κ.ε.) και ελαφρώς άσεμνο (βλ. στ. 303 κ.ε.). Η επίθεση του Σέλλινγκ στον Χριστιανισμό και εν γένει στις οργανωμένες θρησκείες μπορεί να μοιάζει σήμερα –σε μια εποχή που συχνά περιγράφεται ως μετα-κοσμική (post-secular)– σε κάποια σημεία εύκολη ή φτηνή· όταν, για παράδειγμα, ο Σέλλινγκ αναπτύσσει διά μακρών την ιδέα ότι η φύση δεν αποκαλύπτει την αλήθεια καμίας συγκεκριμένης θρησκείας (στ. 163 κ.ε.). Από την άλλη, μπορεί, αντίθετα, να θεωρηθεί ότι το ποίημα έχει κάτι να πει ιδιαίτερα σε εμάς σήμερα, καθώς στρέφεται ενάντια σε μια τάση *επιστροφής* στη θετική θρησκεία, όπως αυτή διαμορφωνόταν σε μια εποχή (και σε έναν κύκλο ανθρώπων) κατά την οποία (και για τους οποίους) η θρησκευτική πίστη και η θέση της θρησκείας στη ζωή είχαν ήδη κλονιστεί και δεν ήταν πια καθόλου αυτονόητες. Στο πρόσωπο του Νοβάλις, ο Σέλλινγκ επιτίθεται στην ιδέα μιας συνειδητής επιστροφής στην αφέλεια, της επιστροφής σε μια εξιδανικευμένη ενότητα της ζωής πριν τους διχασμούς που έφεραν η Μεταρρύθμιση και η Γαλλική Επανάσταση.¹⁰

Η πολεμική του Σέλλινγκ ενάντια στον Νοβάλις και τον Σλάιερμαχερ έχει και μια ιδιαίτερη φιλοσοφική αιχμή. Ο Σέλλινγκ επιτίθεται στην –πλατωνικής και νεοπλατωνικής καταγωγής– θέση ότι είναι δυνατή μια άμεση, εποπτική σύλληψη ή έστω μια προαίσθηση του απολύτου ή του υπεραίσθητου (βλ. στ. 55 κ.ε., 289 κ.ε.). Στα χνάρια του Καντ,¹¹ μάλιστα, η στάση αυτή χαρακτηρίζεται στο ποίημα «αριστοκρατική» (στ. 298· πβ. στ. 68), ως απόδοση προνομίων σε κάποια τάχα ανώτερα πνεύματα. Αντιτάσσεται η αυστηρή απόδειξη μέσω εννοιών (στ. 57 κ.ε.), αλλά και η κοινή αισθητηριακή αντίληψη (στ. 17 κ.ε., 83 κ.ε.). Στους *Λόγους για τη θρησκεία*, ο Σλάιερμαχερ μιλούσε για μια «εποπτεία του σύμπαντος» (Anschauen des Universums), για μια «αίσθηση και γούστο για το άπειρο» (Sinn und Geschmack fürs Unendliche) ή για ένα αντίστοιχο «θεμελιώδες συναίσθημα» (Grundgefühl) που στερούνται οι περιφρονητές της θρησκείας.¹² Ο Νοβάλις είχε μιλήσει για ένα «συναίσθημα» (Gefühl), που πιστοποιεί το άρρητο απόλυτο

Για το ιστορικό πλαίσιο και τις ακριβείς περιστάσεις της διένεξης για τον αθεισμό βλ. το επίμετρο του Wolfgang Röhr στο RÖHR 1987, 485–564.

¹⁰ Για μια υπεράσπιση του Νοβάλις απέναντι στην ερμηνεία του οπωσδήποτε προκλητικού κειμένου του ως κατάφωρα αντιδραστικού βλ. πάντως την προσεκτική ανάγνωση του Andreas Arndt στο JAESCHKE και ARNDT 2012, 213 κ.ε., καθώς και την εισαγωγή του Νίκου Σκουτερόπουλου στο ΝΟΒΑΛΙΣ 2004, 13–30.

¹¹ Βλ. ΚΑΝΤ 2012.

¹² Βλ. SCHLEIERMACHER 1997, 64 κ.ε. – Για τη σύλληψη του Σλάιερμαχερ στους *Λόγους για τη θρησκεία*, το θεωρητικό της υπόβαθρο και την ιδιαίτερη σχέση της με τη φιλοσοφία του Σπινόζα και εκείνην του Πλάτωνα βλ. την κατατοπιστική εισαγωγή του Κώστα Ανδρουλιδάκη στο SCHLEIERMACHER 1997, 11–37.

Είναι, ως προϋπόθεση της φιλοσοφίας.¹³ Ας μείνει εδώ ανοιχτό το ερώτημα, ποια απόσταση χώριζε ουσιαστικά –πέρα από την κατάφαση ή απόρριψη της θρησκείας– τις φιλοσοφικές θέσεις του Νοβάλις και του Σλάιερμαχερ από εκείνες του Σέλλινγκ των χρόνων της Ιένας.

«Καθώς οι άνθρωποι [ενν. ο Νοβάλις και ο ποιητής Λούντβιχ Τικ (Ludwig Tieck)] γίνονταν τόσο σκυθρωποί, τον Σέλλινγκ τον έπιασε ένας νέος παροξυσμός του παλιού του ενθουσιασμού για την αθρησκία [Irreligion], στον οποίο κι εγώ τον υποστήριζα με όλες μου τις δυνάμεις. Σκάρωσε λοιπόν μια Επικούρεια ομολογία πίστης κατά τον τρόπο του Χανς Ζαξ [Hans Sachs] και του Γκαίτε», έγραφε ο Φρήντριχ Σλέγκελ στον Σλάιερμαχερ τον Νοέμβριο του 1799, σε επιστολή με την οποία του κοινοποιούσε το ποίημα, αλλά και τον διαβεβαίωνε ότι ο Σέλλινγκ ήξερε να διακρίνει τη θεωρητική χαλαρότητα του Νοβάλις από το σφρίγος των *Λόγων για τη θρησκεία*.¹⁴ Τη μορφή του ποιήματος του Σέλλινγκ, και τη σχέση του με τον Γερμανό αρχιτραγουδιστή (Meistersinger) του 16ου αιώνα Χανς Ζαξ και τον Γκαίτε, εξηγεί στα επόμενα η ενότητα 4. Ας σημειωθεί εδώ, πάντως, ότι τόσο ο Σέλλινγκ όσο και ο Σλέγκελ στη μετέπειτα διανοητική τους πορεία απομακρύνθηκαν από τον νεανικό τους ενθουσιασμό για την αθρησκία. Ο μεν Σέλλινγκ κλήθηκε εντέλει το 1841 να καταλάβει την έδρα που είχε χηρέψει στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου μετά τον θάνατο του παλιού του φίλου Χέγκελ, προκειμένου να διδάξει την ύστερη, «θετική» φιλοσοφία του και –σύμφωνα με την επιθυμία του Φρειδερίκου Γουλιέλμου Δ' της Πρωσίας– να αναστρέψει τις καταστροφικές για το κράτος και την εκκλησία συνέπειες της μετακαντιανής φιλοσοφίας ή, με άλλα λόγια, να ξεριζώσει τη «δρακοσπορά του εγγελιανού πανθεισμού». ¹⁵ Ο δε Σλέγκελ μεταστράφηκε ήδη το 1808 στον καθολικισμό και έφτασε να καταγγέλλει, πέρα από τον «αθεισμό» του Φίχτε, το «σύστημα της άρνησης» του Χέγκελ ως «φιλοσοφικό σατανισμό». ¹⁶

1.3 Φιλοσοφία της φύσης

Τον Σεπτέμβριο του 1800, ο Σέλλινγκ δημοσίευσε ανώνυμα ένα απόσπασμα από την *Επικούρεια ομολογία πίστης* (στ. 219–88) στο δεύτερο τεύχος του *Περιοδικού για τη θεωρησιακή φυσική* (Zeitschrift für spekulative Physik) που εξέδιδε στην Ιένα.¹⁷ Αυτοί ήταν οι μόνοι στίχοι του ποιήματος που ο Σέλλινγκ δημοσίευσε όσο ζούσε. Οι στίχοι αποτελούν μια περισσότερο εύληπτη, ποιητική έκθεση της *φιλοσοφίας της φύσης*, την οποία ο Σέλλινγκ είχε αναπτύξει εκείνη την περίοδο.

¹³ Βλ. ενδεικτικά NOVALIS 1981α, 113, §15.

¹⁴ Παρατίθεται στο εκδοτικό σημείωμα των Andreas ARNDT και Wolfgang VIRMOND στο SCHELLING 1999, 30.

¹⁵ Απόσπασμα επιστολής του Φρειδερίκου Γουλιέλμου Δ' στον βαρόνο φον Μπούνζεν (von Bunsen), όπως παρατίθεται στην επιστολή του τελευταίου στον Σέλλινγκ της 1ης Αυγούστου 1840, στο PLITT 1870, 35–37: 36.

¹⁶ SCHLEGEL 1971, Προσθήκη X (1817), Απόσπασμα 197, 327.

¹⁷ «Noch etwas über das Verhältnis der Naturphilosophie zum Idealismus» [Ακόμη κάτι για τη σχέση της φιλοσοφίας της φύσης με τον ιδεαλισμό], στο SCHELLING 2001.1, 207–9.

Η φιλοσοφία της φύσης του Σέλλινγκ έχει σήμερα μια μάλλον κακή φήμη. Η φήμη αυτή είναι μεν κατανοητή, δεν παύει ωστόσο να είναι άδικη. Είναι κατανοητή, διότι η ρομαντική φιλοσοφία της φύσης (Naturphilosophie), της οποίας ο Σέλλινγκ αποτέλεσε τον πιο συστηματικό εκπρόσωπο, υπήρξε –με την ορολογία του Ίμρε Λάκατος (Imre Lakatos)¹⁸– ένα ερευνητικό πρόγραμμα που έμεινε στάσιμο και σταδιακά εκφυλίστηκε μετά τις αρχές του 19ου αιώνα, οπότε εύλογα εγκαταλείφθηκε. Η κακή φήμη είναι εντούτοις άδικη, καθώς επρόκειτο για ένα πρόγραμμα θεωρητικοποίησης και συστηματοποίησης των εμπειρικών δεδομένων των φυσικών επιστημών, που στην ακμή του δεν ήταν ούτε ξένο στην εμπειρική έρευνα ούτε επιβλαβές για την ανάπτυξη των επιστημών. Η φιλοσοφία της φύσης του Σέλλινγκ αναπτύχθηκε, αντίθετα, σε στενή συνάφεια με τις επιστημονικές εξελίξεις της εποχής της και με το έργο πειραματικών φυσικών όπως ο Γιόχαν Βίλχελμ Ρίττερ (Johann Wilhelm Ritter) από τον κύκλο της Ιένας, ενώ με την ιδέα της ενότητας των δυνάμεων της φύσης επέδρασε γόνιμα στη σκέψη άλλων σημαντικών φυσικών, όπως ο Δανός Χανς Κρίστιαν Έρστεντ (Hans Christian Ørsted). Ο Ρίττερ και –πολύ πιο καθοριστικά, βέβαια– ο Έρστεντ υπήρξαν πρωτοπόροι στην ανάδειξη της κοινής ρίζας των ηλεκτρικών και μαγνητικών φαινομένων.¹⁹

Αφετηρία και θεμέλιο της μετακαντιανής φιλοσοφίας της φύσης ήταν η ριζικά δυναμική θεωρία της ύλης που ο Καντ εισήγαγε στις *Μεταφυσικές πρώτες αρχές της φυσικής επιστήμης* του 1786: σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, η ίδια η ύλη ανάγεται σε κινητήριες δυνάμεις. Ο Καντ ήταν εκείνος που διατύπωσε το πρόγραμμα μιας «δυναμική[ς] φιλοσοφία[ς] της φύσης» (dynamische Naturphilosophie) σε αντιπαράθεση με το ισχυρό μηχανιστικό και ατομιστικό ρεύμα της νεότερης φιλοσοφίας και των νεότερων επιστημών.²⁰ Ο Σέλλινγκ ριζοσπαστικοποίησε το καντιανό πρόγραμμα: αντί να αρκестεί να συναγάγει κάποιες θεμελιώδεις δυνάμεις ως όρους δυνατότητας της ύλης, επιχείρησε να συλλάβει τη φύση στην πρωταρχική της παραγωγικότητα. Συνδύασε λοιπόν την καντιανή δυναμική θεώρηση με μια χαρακτηριστικά σπινοζική συνολική σύλληψη.

Ο Σέλλινγκ ξεκινά από τον «παραλληλισμό της φύσης με τη νόηση»:²¹ Ο μηχανισμός των αναγκαίων ενεργημάτων με τα οποία το Εγώ συγκροτεί το αντικείμενό του, τη φύση, και συνάμα τον εαυτό του –όπως εκτίθεται στην υπερβατολογική φιλοσοφία– καθρεφτίζει τον τρόπο που η ίδια η φύση παράγει αναγκαία τον εαυτό της – όπως εκτίθεται στη φιλοσοφία της φύσης. Όπως το Εγώ είναι συνάμα υποκείμενο και αντικείμενο της αυτοσυνείδησης, αντίστοιχα θα πρέπει, για τον Σέλλινγκ, να σκεφτούμε και τη φύση όχι μόνο ως αντικείμενο, αλλά και ως υποκείμενο. Τι μπορεί να σημαίνει αυτό;

¹⁸ Πβ. LAKATOS 1986.

¹⁹ Για μια ψύχραιμη και θετική σύγχρονη αποτίμηση της φιλοσοφίας της φύσης του Σέλλινγκ βλ. FRIEDMAN 2006. – Για την πειραματική πρακτική του Ρίττερ και τη σημασία που είχε αυτή για τους ρομαντικούς της Ιένας βλ. MÜLLER 1994.

²⁰ KANT 1903, 532. – Για την καντιανή ριζικά δυναμική θεωρία της ύλης βλ. PISSIS 2015.

²¹ SCHELLING 2000, 5.

Η φύση ως υποκείμενο είναι η φύση ως παραγωγική δύναμη, που παράγει ακατάπαυστα τα προϊόντα της. Η φύση ως αντικείμενο είναι τα ίδια τα προϊόντα, από την ανόργανη ύλη μέχρι τους έμβιους οργανισμούς, με τα οποία έχουν να κάνουν οι επιμέρους εμπειρικές φυσικές επιστήμες. Η φύση ως υποκείμενο αντιστοιχεί σε εκείνο που ο Σπινόζα ονόμαζε *natura naturans*, «φύουσα φύση»· η φύση ως αντικείμενο στη *natura naturata*, τη «φυομένη φύση».²² Η γένεση όλων των προϊόντων της φύσης εξηγείται από τη σύγκρουση δυο αντίθετων τάσεων, οι οποίες ανάγονται στον πρωταρχικό διττό χαρακτήρα της φύσης: η φύση ως υποκείμενο διαφέρει πάντοτε από τον εαυτό της ως αντικείμενο, η καθαρή παραγωγική δύναμη δεν ταυτίζεται με κανένα προϊόν της. Η μια τάση είναι, λοιπόν, εκείνη που ωθεί στην επέκταση, στη διαρκή παραγωγή, η άλλη τάση είναι εκείνη της επιστροφής στην ηρεμία και περιορίζει την πρώτη. Η διαπάλη των δυο τάσεων αποκρυσταλλώνεται στα επιμέρους προϊόντα, στις επιμέρους κάθε φορά μορφές: (α) στην ύλη εν γένει που υπόκειται στη βαρύτητα και σε μηχανικές δυνάμεις, (β) στα μαγνητικά, ηλεκτρικά και χημικά φαινόμενα, (γ) στην οργανική φύση. Η ίδια διεργασία παραγωγής, μέσα από τον αλληλοπεριορισμό αντίθετων τάσεων, επαναλαμβάνεται στις διαφορετικές βαθμίδες της φύσης, οι οποίες αποτελούν, με τη μαθηματική μεταφορά του Σέλλινγκ, διαδοχικές ψώσεις σε δύναμη (*Potenzen*) της ύλης. Η φιλοσοφία της φύσης του Σέλλινγκ αφηγείται λοιπόν πώς η φύση ως υποκείμενο παράγει τον εαυτό της ως αντικείμενο σε διαδοχικές βαθμίδες, και επιχειρεί, με αυτό τον τρόπο, να εξηγήσει τη συστηματική ενότητα των διαφορετικών φυσικών δυνάμεων και φαινομένων. «Πώς ξεφυτρώνουν τα μέταλλα,/ πώς βγάζουν τα δέντρα λουλούδια και πέταλα,/ η ίδια αυτή δύναμη σε κάθε γωνιά/ τον τρόπο να βγει στο φως ζητά» (στ. 237–40).

Η παραγωγική δύναμη βγαίνει με κάποιον τρόπο στο φως στην ύψιστη βαθμίδα της παραγωγής, «στο μικρό χώρο όπου φτάνει στη σκέψη» (στ. 250), δηλαδή στα νοήμονα, ανθρώπινα όντα, στη συνείδηση των οποίων η φύση εποπτεύει εντέλει τον εαυτό της. Αυτό είναι το τέλος της πορείας που αφηγείται η φιλοσοφία της φύσης. Η πορεία αυτή, η γένεση των προϊόντων της φύσης, είναι σε κάθε περίπτωση μια απολύτως ασυνείδητη διεργασία: «τυφλός μηχανισμός»²³ και όχι σκόπιμη δημιουργία. Θα πρέπει οπωσδήποτε να αποφευχθεί η παρανόηση πως, όταν ο Σέλλινγκ μιλά για τη φύση ως υποκείμενο, εννοεί κάποιο ον με συνείδηση, κάποια διάνοια που καθοδηγεί την όλη πορεία.

Από την άλλη μεριά, η υπερβατολογική φιλοσοφία ανασυγκροτεί τη γένεση της φύσης, επαναλαμβάνοντας την πορεία από την απροσδιόριστη ύλη μέχρι τους οργανισμούς και μέχρι την οργάνωση της όλης φύσης σε μια παράλληλη αναγκαία πορεία από την απλή αίσθηση μέχρι το σύστημα της νόησης. Με άλλα λόγια, η υπερβατολογική φιλοσοφία «[...] ανασταίνει τη φύση απ' την αρχή της την πρώτη» (στ. 286). Επομένως, από τη σκοπιά της υπερβατολογικής φιλοσοφίας

²² Βλ. σχετικά SCHELLING 2004.

²³ SCHELLING 2000, 278.

ας, η φύση εμφανίζεται αναδρομικά ως μια «απολιθωμένη νόηση».²⁴ Από τη σκοπιά της φιλοσοφίας της φύσης, ωστόσο, στην αντίστροφη κατεύθυνση, η νόηση είναι ένα προϊόν της φύσης. Στο ίδιο τεύχος του *Περιοδικού για τη θεωρησιακή φυσική* στο οποίο δημοσίευσε το απόσπασμα του ποιήματος, ο Σέλλινγκ διακήρυσσε ότι «[...] η αληθινή κατεύθυνση [...] είναι αυτή που ακολούθησε η ίδια η φύση»,²⁵ δηλαδή ότι αληθινή είναι μόνο η φυσιοκρατική ή υλιστική θεώρηση.²⁶

Στην ποιητική έκθεση της φιλοσοφίας του της φύσης στην *Επικούρεια ομολογία πίστης*, ο Σέλλινγκ μιλά παραστατικά για «[...] ένα πνεύμα γιγάντιο εν υπνώσει,/ που όλες οι αισθήσεις του έχουν πετρώσει» (στ. 227–28) και που «παλεύει συνείδηση ν' αποκτήσει» (στ. 234). Γι' αυτό κρίθηκε σκόπιμο σε τούτη την Εισαγωγή να εκτεθούν σύντομα οι βασικές γραμμές της φιλοσοφίας της φύσης του Σέλλινγκ, που δεν είναι βέβαια ατομιστική και αυστηρά επικούρεια, και να εξηγηθεί η εικόνα της φύσης ως απολιθωμένης νόησης.

Το τμήμα του ποιήματος που ο Σέλλινγκ δημοσίευσε, ξεκινά με το αυθεντικά επικούρειο μοτίβο σύμφωνα με το οποίο η γνώση της φύσης μάς απελευθερώνει από τον φόβο απέναντί της: «πώς θα μπορούσα τον κόσμο να τρέμω,/ αφού τον γνωρίζω από μέσα κι απ' έξω/ κι αφού μπορώ να τον ελέγξω» (στ. 220–22). Με την ιδέα του ελέγχου της φύσης, το μοτίβο παίρνει μια νεωτερική, βακωνεια τροπή. Ο Σέλλινγκ δίνει ακόμη στο μοτίβο μια χαρακτηριστικά καντιανή τροπή: ο κόσμος «[ο]φείλει σε νόμους να συμμορφωθεί,/ σα σκυλάκι στα πόδια μου να συρθεί» (στ. 225–26). Στη συνέχεια, καθώς εκθέτει τη φιλοσοφία του της φύσης, ο Σέλλινγκ δεν δίνει μόνο μια υλιστική εξήγηση της νόησης, αλλά και μια φυσιοκρατική εξήγηση της γένεσης των θρησκειών. Το πνεύμα που λησμονεί την καταγωγή του από τη φύση, και μαζί τη δύναμή του να τη γνωρίζει «από μέσα κι απ' έξω», «[...] αφήνει φαντάσματα να γεννιούνται εντός του» (στ. 270) και καταλήγει να τρέμει τη δύναμη της φύσης, την οποία παρασταίνει σαν κάποιον ανεξιχνίαστο Θεό. Σε κάθε περίπτωση, η φιλοσοφία της φύσης του Σέλλινγκ δεν έχει να κάνει με κάποια μυστική λατρεία της φύσης ενάντια στην προσέγγιση των φυσικών επιστημών.

Η φυσιοκρατία του Σέλλινγκ δεν είναι, βέβαια, μια «ωμή» ή «γυμνή» φυσιοκρατία (bald naturalism), με τον όρο του Τζων Μακντάουελ (John McDowell).²⁷ Η υλιστική εξήγηση της νόησης που επιχείρησε ο Σέλλινγκ δεν είναι αναγωγιστική ή εξαλειπτική. Στη φιλοσοφία της φύσης του Σέλλινγκ, η ανώτερη βαθμίδα δεν ανάγεται κάθε φορά στην κατώτερη. Επιπλέον, ακόμη και αν δοθεί σε αυτόν τον δρόμο –της φιλοσοφίας της φύσης– το προβάδισμα, ο άλλος δρόμος –εκείνος της υπερβατολογικής φιλοσοφίας– είναι συστηματικά αδύνατο να παρακαμφθεί. Η γενική ιδέα της φιλοσοφίας της φύσης του Σέλλινγκ για τη σχέση μεταξύ φύσης

²⁴ SCHELLING 2001α, 165.

²⁵ SCHELLING 2001α, 165.

²⁶ Η ιδεαλιστική θεώρηση, εκείνη της υπερβατολογικής φιλοσοφίας, χαρακτηρίζεται μάλιστα σε αυτό το κείμενο, την *Καθολική συναγωγή της δυναμικής διεργασίας*, ως αναγκαία «πλάνη» (Täuschung) ή «επίφαση» (Schein) (SCHELLING 2001α, 164).

²⁷ Βλ. McDOWELL ²1996, xviii (= ΜΑΚΝΤΑΟΥΕΛ 2013, 66).

και νόησης μπορεί να είναι ελκυστική και στο σημερινό φιλοσοφικό τοπίο. Το συστηματικά προσανατολισμένο ενδιαφέρον για την κλασική γερμανική φιλοσοφία, που έχει γνωρίσει μια εντυπωσιακή αναγέννηση από τα τέλη του 20ού αιώνα, στρέφεται πράγματι ολοένα περισσότερο και προς τη μετακαντιανή φιλοσοφία της φύσης.²⁸

1.4 Το ποίημα και η μετάφραση

Στην αλληλογραφία του των χρόνων της Ιένας, ο Σέλλινγκ μιλά για το φιλόδοξο σχέδιό του να συγγράψει ένα μεγάλο διδακτικό ποίημα, στο οποίο θα παρουσίαζε τη φιλοσοφία του.²⁹ Μια θεωρητική θεμελίωση για αυτό το σχέδιο προσφέρουν οι τελευταίες σελίδες του *Συστήματος του υπερβατολογικού ιδεαλισμού*: Μόνο σε ένα έργο τέχνης μπορεί να αποκτήσει αντικειμενική έκφραση εκείνο που κοπιωδώς επιχειρεί η φιλοσοφία, δηλαδή να ανασυγκροτήσει συνειδητά την ασυνείδητη γένεση ενός ολόκληρου κόσμου. Ο Σέλλινγκ, λοιπόν, προφητεύει πως η φιλοσοφία και οι άλλες επιστήμες, μετά την επικείμενη ολοκλήρωσή τους, θα «[...] εκβάλουν πίσω στον καθολικό ωκεανό της ποίησης, από τον οποίο πήγασαν».³⁰ Στις παραδόσεις του για τη *Φιλοσοφία της Τέχνης* το χειμερινό εξάμηνο του 1802/03, ο Σέλλινγκ συνδέει μάλιστα αυτή την επιστροφή της επιστήμης στην ποίηση με τη δυνατότητα «[...] του απόλυτου διδακτικού ποιήματος [des absoluten Lehrgedichts] ή του θεωρησιακού έπους [des speculativen Epos]».³¹ Το θέμα ενός τέτοιου ποιήματος δεν μπορεί να είναι άλλο από τη φύση· η δυνατότητά του στη νεότερη εποχή προϋποθέτει τη διαμόρφωση της αληθινά επιστημονικής γνώσης της φύσης.³² Σαν ιστορικό πρότυπο, μετά την αρχαϊκή εποχή, ο Σέλλινγκ ξεχωρίζει το *De rerum natura* του Λουκρήτιου, την ποιητική αυτή έκθεση της επικούρειας φιλοσοφίας. Ο Σέλλινγκ στέκεται προπάντων στην «αληθινή ενθουσιώδη οργή» της επίθεσης του Λουκρήτιου «ενάντια στη θρησκεία και την ψευδή ηθικότητα».³³ Το μεγαλείο της επικούρειας φιλοσοφίας βρίσκεται άλλωστε, για τον Σέλλινγκ, στην ηθική της πλευρά και όχι στην –πεζή και περιοριστική– «διάλυση της φύσης σε ένα παιχνίδι των ατόμων και του κενού».³⁴

Ποια μπορεί, άραγε, να είναι η σχέση τής –κατά βάση σατιρικής,³⁵ αλλά και διδακτικής– *Επικούρειας ομολογίας πίστης* με το μεγαλεπήβολο ποιητικό σχέδιο που ο Σέλλινγκ δεν πραγματοποίησε ποτέ; Θα μπορούσε το ποίημα που παρουσιάζεται εδώ να είναι τμήμα ή μήπως πρόπλασμα του «θεωρησιακού έπους»; Μήπως

²⁸ Βλ. ενδεικτικά FÖRSTER ³2018 (για τη φιλοσοφία της φύσης του Σέλλινγκ και για εκείνη του Γκαίτε: 233–76).

²⁹ Βλ. σχετικά την εισαγωγή του Manfred Durner στο SCHELLING 2001.1, IX–XLIII: XLI.

³⁰ SCHELLING 2000, 300.

³¹ SCHELLING 1859, 667 (για το διδακτικό ποίημα εν γένει βλ. 662–67).

³² Βλ. SCHELLING 1859, 666 κ.ε.

³³ SCHELLING 1859, 665.

³⁴ SCHELLING 1859, 666.

³⁵ Για την «επική φύση της σάτιρας» βλ. SCHELLING 1859, 667 κ.ε.

παραείναι πολεμικό και κωμικό; Μόνο με εικασίες μπορεί να απαντηθεί το ερώτημα.³⁶ Σε κάθε περίπτωση, σε ό,τι αφορά τη μορφή, ο Σέλλινγκ στην *Επικούρεια ομολογία πίστης* δεν υιοθετεί το δακτυλικό εξάμετρο του Λουκρήτιου. Δεν υιοθετεί ούτε την τρίτα ρίμα του Δάντη, όπως στο άλλο ποίημα που έγραψε την ίδια περίοδο στην Ιένα, τη «σοβαρή» *Ουράνια εικόνα* (*Das himmlische Bild*).³⁷ Πρότυπο του Σέλλινγκ για το ποίημα που παρουσιάζεται εδώ ήταν ο *Χάιντς Βίντερπορστ* (Heinz Widerporst), ένα σατιρικό ποίημα του 1534 με δημιουργό τον Χανς Ζαξ.³⁸

Ο Σέλλινγκ μιμείται το ύφος του Ζαξ και υιοθετεί το μέτρο του ποιήματός του ή μάλλον το μη-μέτρο, δηλαδή το *Knittelvers*, που δεν έχει άλλο κανόνα πέρα από τη ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία. Ο Γκαίτε ήταν εκείνος που είχε αναβιώσει το παλαιό αυτό λαϊκό μέτρο. Το χρησιμοποίησε, μάλιστα, ιδιαίτερα στον *Φάουστ* (*Faust*). Στα χρόνια που έζησε στην Ιένα, ο Σέλλινγκ επισκεπτόταν συχνά τον Γκαίτε, που εργαζόταν τότε πάνω στον *Φάουστ*, προκειμένου να συζητήσουν θέματα της φιλοσοφίας της φύσης.

Με τον λαϊκό του χαρακτήρα και με την ελευθερία του από τυπικούς περιορισμούς, το *Knittelvers* ήταν σε θέση να αποδώσει τη σχέση με την αισθητικότητα και με τις απολαύσεις της ζωής και την εναντίωση προς τα «ανώτερα πνεύματα» (στ. 15) που προβάλλει ο ήρωας του Σέλλινγκ. Για την ελληνική μετάφραση του ποιήματος, κρίθηκε ταιριαστή η ελεύθερη εναλλαγή ανάμεσα στο δακτυλικό, το iamβικό και το τροχαϊκό μέτρο. Διατηρήθηκε φυσικά η ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία.

Από τον Ζαξ δανείζεται ο Σέλλινγκ, βέβαια, ακόμη το όνομα του ήρωα, Χάιντς Βίντερπορστ. Στην ελληνική μετάφραση επιλέχτηκε να μη μείνει αμετάφραστο, αλλά να αποδοθεί ως Γιωργής Ανεμικιώρης. Ο «ανεμικιώρης» είναι ιδιωματική λέξη της Αμοργού και σημαίνει τον δύστροπο άνθρωπο, τον ανάποδο, το στραβόξυλο, όπως και η γερμανική λέξη «*Widerborst*».³⁹ Ο ήρωας του ποιήματος του Ζαξ είναι η προσωποποίηση της ισχυρογνωμοσύνης και του ξεροκέφαλου πείσματος. Με αυτή τη σημασία, ο Χανς (Hans) ή Χάιντς Βίντερμπορστ (*Widerborst*) ήταν εν γένει, πέρα και από τον Ζαξ, μια παροιμιώδης φιγούρα στα γερμανικά του 16ου και 17ου αιώνα.⁴⁰ Η μορφή του Χάιντς Βίντερπορστ ή Γιωργή Ανεμικιώρη ήταν λοιπόν εμφανώς πρόσφορη για τους πολεμικούς σκοπούς του Σέλλινγκ.

Το ποίημα του Σέλλινγκ δημοσιεύτηκε πρώτη φορά ολόκληρο το 1869. Έχει διασωθεί σε διαφορετικές χειρόγραφες εκδοχές, με ελαφρές αποκλίσεις μεταξύ τους, εν γένει με τον τίτλο *Epikurisch Glaubensbekenntniß Heinz Widerporstens*.⁴¹ Για την ελληνική μετάφραση επιλέχτηκε μια εκδοχή που έχει αρκετές διαφορές

³⁶ Βλ. πάντως σχετικά WHISTLER 2014.

³⁷ SCHELLING 2018α.

³⁸ Το ποίημα του Ζαξ είναι διαθέσιμο online στη διεύθυνση: <https://gedichte.xbib.de/Sachs%2C+Hans_gedicht_Heinz+Widerporst.htm> (11.03.2021).

³⁹ Για τη σημασία της λέξης βλ. στο Λεξικό των αδελφών Γκριμ: GRIMM και GRIMM 1854 κ.ε., τόμ. 29, στήλη 924.

⁴⁰ Βλ. GRIMM και GRIMM 1854 κ.ε., τόμ. 29, στήλη 924.

⁴¹ Βλ. την πρόσφατη δημοσίευση του ποιήματος στην κριτική έκδοση των Απάντων του Σέλλινγκ: SCHELLING 2018β.

από τις άλλες και φέρει τον τίτλο *Erikurisch Glaubensbekenntniß Heinz Wiederporsts*. Η εκδοχή αυτή κοινοποιήθηκε από τον Φρήντριχ Σλέγκελ στον Σλάιερμαχερ σε επιστολή του Νοεμβρίου 1799, η οποία αναφέρθηκε και παραπάνω (βλ. ενότητα 2), και δημοσιεύτηκε πρώτη φορά το 1992 στο πλαίσιο της αλληλογραφίας του Σλάιερμαχερ. Για τη μετάφραση χρησιμοποιήθηκε η ανατύπωσή της στον τόμο: Walter Jaeschke (επιμ.), *Der Streit um die Göttlichen Dinge (1799–1812)*, Αμβούργο: Meiner, 1999, δεύτερο μέρος: Πηγές, σελ. 21–31 (Schelling 1999).

Σε σχέση με τις άλλες, γνωστότερες εκδοχές του ποιήματος, η εκδοχή του Σλέγκελ είναι εμπλουτισμένη, με την προσθήκη αρκετών στίχων, και στιλιστικά επεξεργασμένη. Φαίνεται ότι ο Σλέγκελ επεξεργάστηκε με αυτό τον τρόπο το ποίημα, προκειμένου να το προετοιμάσει για τη δημοσίευση στο *Ατενέουμ*.⁴² Το αποτέλεσμα κρίνεται πράγματι αισθητικά αρτιότερο, γι' αυτό και προτιμήθηκε ως βάση της ελληνικής μετάφρασης. Η μετάφραση αποκλίνει από την εκδοχή του Σλέγκελ μόνο στους ακροτελεύτιους στίχους του ποιήματος, όπως επισημαίνεται παρακάτω στα σχόλια.

Στα σχόλια που ακολουθούν την ελληνική μετάφραση της *Επικούρειας ομολογίας πίστης*, επισημαίνονται οι στίχοι που αποτελούν προσθήκες στο χειρόγραφο του Σλέγκελ. Εν γένει, δεν επισημαίνονται οι μικρότερες αλλαγές, που αφορούν επιμέρους λέξεις. Στα σχόλια δίνονται ακόμη, όπου κρίθηκε σκόπιμο, εξηγήσεις για ορισμένους στίχους. Προπάντων, επισημαίνονται και εξηγούνται οι αναφορές και οι αιχμές του ποιήματος.

2. Μετάφραση

Επικούρεια ομολογία πίστης του Γιωργή Ανεμικιώρη

Ειλικρινά δεν τ' αντέχω άλλο πια,
θα ξεσπαθώσω μια ακόμη φορά,
όλες οι αισθήσεις μου θα ξαναγιώσουν,
που είχαν βαλθεί να μου τις λιώσουν,
5 για να με στρέψουν με τη βία
στην υπερκόσμια θεωρία.
Θα ξαναγίνω σαν τον καθένα,
με οστά, μεδούλι, σάρκα και αίμα.
Με τις αηδίες τους άλλο χρόνο δε χάνω,
10 θα τους περιλάβω και θα τους τα ψάλω.
Να το χωνέψω καλά δεν μπορώ
πώς καταγίνονται τούτοι εδώ
με μία τέτοιας λογής ασχολία,
να μιλούν και να γράφουν για τη θρησκεία.

⁴² Βλ. το εκδοτικό σημείωμα των Andreas ARNDT και Wolfgang VIRMOND στο SCHELLING 1999, 30.

15 Τ' ανώτερα πνεύματα δεν θ' αφήσω εγώ
 να μου θολώσουν το μυαλό.
 Παντού και πάντα θα διατρανώνω
 πως αληθινό είναι κείνο μόνο
 που απάνω μπορείς τα χέρια ν' απλώσεις,
 20 που δε θέλει νηστεία για να το νιώσεις
 ή κάποιον άλλο ευνουχισμό
 ή των αισθήσεων αποκλεισμό.
 Πάντως, έτσι όπως τα λέγαν με ύφος,
 είπα κι εγώ μια στιγμή: ρε συ, μήπως:
 25 Θέλησα ο δόλιος ν' αλλάξω σκοπό,
 να πάψω να ζω μακριά απ' το Θεό.
 Κάθισα κι έπιασα να μελετώ,
 μπας και συλλάβω το βαθύ μυστικό,
 τους Λόγους του ενός και τ' Απόσπασμα του άλλου.
 30 Βούτηξα μέσα λοιπόν ως τ' αυτιά μου
 κι είχα αφηθεί χωρίς κράτει καθόλου
 στην ενατένιση του Όλου.
 Τότε καμπάνα μου χτύπησε ο νους
 πως είχα μπει σε κακές ατραπούς,
 35 να γυρίσω στις ράγες που γνώριζα ήδη,
 να μην είμαι κορόιδο και δικό τους παιχνίδι.
 Να ξυπνήσω απ' το λήθαργο δεν άργησα ο μαύρος,
 μα δεν έγινα πάλι αυτόματα Σαύλος.
 Είχα να κάνω ακόμη δουλειά
 40 προκειμένου να διώξω επιτέλους μακριά
 τις παλαβομάρες που μες στο κεφάλι
 μου είχανε μπει κι είχε γίνει καζάνι.
 Έπρεπε εξάπαντος να φροντίσω το σώμα
 με καλό φαγητό και καλύτερο πιάσμα.
 45 Κι έτσι ήρθα πάλι στα συγκαλά μου,
 βρήκα τη φύση μου και τη χαρά μου.
 Με γυναίκες μπορούσα να συνευρεθώ
 κι απ' τα δυο μου τα μάτια καθαρά να θωρώ.
 Οπότε, σε τέτοια μεγάλη ηδονή,
 50 στρώθηκα σύντομα στη συγγραφή.
 Στοχάστηκα κι είπα με τη μέσα φωνή:
 την πίστη σου φύλαξε μην κλονιστεί,
 που σ' έχει βοηθήσει ως τώρα πολύ
 και κρατάει ενωμένα κορμί και ψυχή.
 55 Εκείνα που λένε για το εσώτερο φως
 είναι λόγια του αέρα και σκέτος καπνός.
 Να σου τ' αποδείξουν ποτέ δεν μπορούν,
 με έννοιες κοινές καθαρά να το πουν.
 Δεν παν να στοιβάξουνε λόγια παχιά,
 60 το μόνο που κάνουν, σου γεμίζουν τ' αυτιά.

Σάμπως με ποίηση και με φαντασία,
 σκοτώνουν κάθε δημιουργία.
 Κι ας το στρίψουνε κάπως κι ας το φέρουνε πώς,
 να σ' το μεταδώσουν δεν γίνεται αλλιώς,
 65 παρεκτός έτσι όπως το έχουν εντός τους
 και όπως το νιώθουν για λογαριασμό τους.
 Εκείνοι πιστεύουν πως είναι αστεράτοι
 και παίρνουν την πόζα του αριστοκράτη.
 70 Μα το βάρος του λόγου καθενός είναι ίσο,
 γι' αυτό κι εγώ τώρα θα ομολογήσω
 εκείνο που φλέγεται στα σωθικά μου,
 που γεμίζει τις φλέβες μου και την καρδιά μου.
 Θαρρετά το δηλώνω και το γράφω ανοιχτά
 75 πως σε κάθε περίπτωση, λύπη ή χαρά,
 είτε όλα είναι πρύμα είτε πάνε στραβά,
 ατάραχος μένω και νιώθω καλά
 απ' όταν μου έχει ξεκάθαρο γίνει
 πως το μόνο αληθές είν' η ίδια η ύλη.
 80 Μας προστατεύει και μας καθοδηγεί,
 της ίδιας της σκέψης είναι η πηγή,
 είναι όλων των όντων ο μόνος πατέρας,
 της κάθε γνώσης η αρχή και το πέρας.
 Δε θα κάτσω γι' αόρατα να σκοτιστώ,
 85 δέχομαι μόνο το φανερό,
 που μπορώ να μυρίσω και να το γευτώ,
 με τις αισθήσεις να τ' αντιληφτώ.
 Ανακηρύσσω θρησκεία μου μόνη
 ότι αγαπώ ένα όμορφο γόνυ,
 90 γεμάτο στήθος και στενά μεριά,
 κι όμορφα άνθη ευωδιαστά,
 για κάθε αίσθηση πλήρη τροφή,
 για κάθε πόθο γλυκιά ανταμοιβή.
 Οπότε, αν θα πρέπει να υπάρξει θρησκεία
 (του λόγου μου βγαίνω και δίχως καμιά),
 95 απ' όλες προκρίνω την Καθολική,
 όπως ήταν σε μια μακρινή εποχή
 χωρίς διαιρέσεις και χωρίς φαγωμάρες,
 σχίσματα, πείσματα και τσακωμάρες.
 Οι άνθρωποι όλοι, στον ίδιο τσιρβά,
 100 την αλήθεια δεν έψαχναν κάπου μακριά,
 δεν απορούσαν για τον ουρανό
 κι ωστόσο λατρεύαν μανικά το Θεό.
 Στο κέντρο του κόσμου η γη έστεκε μόνη
 και στο κέντρο της γης όλοι βάζαν τη Ρώμη.
 105 Ο εκπρόσωπός Του εκεί κατοικούσε
 και όλων των κόσμων τα σκήπτρα κρατούσε.

Και ζούσαν με αγίους μαζί και παπάδες
 σαν τους μακάριους τεμπελεχανάδες.
 Μα και στο επουράνιο νοικοκυριό
 110 ζωή χαρισάμενη όπως κι εδώ,
 το γάμο γιορτάζανε κάθε μέρα
 μεταξύ της Παρθένου και του Πατέρα.
 Κι εκεί έκανε πάλι η γυναίκα κουμάντο
 σαν στην κάθε οικογένεια κι εδώ κάτω.
 115 Εγώ πρώτα-πρώτα θα γελούσα μ' αυτά
 μα και πώς μας βολεύουν θα κοιτούσα μετά,
 θα περνούσα όπως κι όλ' οι άλλοι
 μες στις ηδονές και στην κραιπάλη.
 Τώρα όμως έχουν αλλάξει οι καιροί.
 120 Είναι αθλιότητα, είναι ντροπή
 πώς όλοι έχουνε λογικευτεί
 και πώς παντού μας πουλούν ηθική
 και στην εκπαίδευση των νέων
 πώς τους τα πρήζουν με το δέον.
 125 Δε σου επιτρέπουν να ζεις όπως θες,
 παραδομένος στις ηδονές.
 Παντού ακούς παρόλες για την αρετή,
 πουθενά δε διαφέρουν κι οι καθολικοί.
 Γι' αυτό κάθε θρησκεία απαρνήθηκα εξίσου,
 130 δε σ' αφήνει καμιά να χαρείς τη ζωή σου.
 Δεν πηγαίνω ποτέ μου στην εκκλησία
 για ν' ακούσω το κήρυγμα ή τη λειτουργία,
 κάθε πίστη απέβαλα εκτός από μια:
 Την πίστη σε κείνην που με κυβερνά,
 135 με κατευθύνει στην καλαισθησία
 και στην ποιητική δημιουργία,
 με συγκινεί κάθε μέρα βαθιά
 αποκαλύπτοντας παντοτινά
 μια ενέργεια δίχως τέλος ή αρχή,
 140 μια μεταμόρφωση διαρκή
 χωρίς ανάπαυση ή σταματημό.
 Ένα μυστήριο είν' αυτό φανερό.
 Ένα έπος αθάνατο μας χαρίζει
 που τις αισθήσεις όλες αγγίζει.
 145 Γι' αυτό, ό,τι πιστεύω ή βάζω στο νου
 ποτέ δε θα έρθει από κάπου αλλού.
 Μονάχα ό,τι εκείνη μου φανερώνει
 θα μετρά γι' ασφαλή και βέβαιη γνώση.
 Κάτι που είναι αληθινό
 150 θα πρέπει σε κείνη να μπορώ να το βρω.
 Σε κάποια της όψη βαθιά θαμμένο
 θα πρέπει να βρίσκεται κρυμμένο.

Καθετί ψεύτικο, από την άλλη,
 κάθε απάτη και κάθε πλάνη,
 155 μέσα σε κείνη δεν μπορεί να σταθεί
 ούτε ποτέ θα μας έρθει απ' αυτή.
 Μας μιλά με τα σχήματα και τις μορφές της,
 το μέσα της δεν μας το κρύβει ποτέ της
 και από τα σημάδια που μας δίνει
 160 φανερό και τ' απόκρυφο μπορεί να γίνει.
 Μα είναι αδύνατο να εννοήσουμε
 ό,τι εκείνη δε μας δίνει ν' αγγίσουμε.
 Αν κάποια θρησκεία ήταν άρα αλήθεια,
 τότε στις πέτρες και τα σκλήθρα,
 165 στα άνθη, στα φύλλα και στο καθετί
 θα έπρεπε να 'χει φανερωθεί,
 όλα τα όντα, μεγάλα ή μικρά,
 να τη μαρτυρούν μ' ιερογλυφικά.
 Θα προσκυνούσα κι εγώ το σταυρό
 170 άμα μου δείχνατε ένα βουνό
 όπου απ' τη φύση να έχει χτιστεί
 μια εκκλησιά χριστιανική.
 Σε μαγνήτες να ήταν κρεμαστά
 τα σήμαντρα στα καμπαναριά
 175 και στις Αγίες Τράπεζες στους μέσα θαλάμους
 Εσταυρωμένοι απ' ωραίους κρυστάλλους.
 Γύρω να στέκουν στη σειρά
 –φορώντας άμφια με κρόσσια χρυσά
 και κρατώντας αρτοφόρια από ασήμι–
 180 απολιθωμένοι καπουτσίνιοι.
 Και μες απ' αμέθυστους με θεία λαμπράδα
 να μας χαμογελά η Αγία Τριάδα.
 Μα ένα τέτοιο βουνό σ' οποιαδήποτε χώρα
 δεν έχει βρεθεί ποτέ μέχρι τώρα
 185 ούτε στο μέλλον ποτέ θα βρεθεί,
 γι' αυτό κι έχω απόφαση σταθερή:
 Δε θ' ανεχτώ την κοροϊδία
 αλλά θα επιμείνω στην αθεία,
 ώσπου κάποιος να έρθει από ψηλά
 190 για να με πείσει προσωπικά.
 Κι αφού τέτοιο πράγμα δε θα ζήσω,
 τα ίδια καμώματα θα συνεχίσω
 κι ως τη Μέρα της Κρίσης ακόμη άμα φτάσω
 (για την οποία δε θα κάτσω να σκάσω).
 195 Θαρρώ πως ο κόσμος υπήρχε από πάντοτε
 κι ούτε θα πάψει να υφίσταται κάποτε.
 Άλλωστε, αν είναι να γίνει καπνός,
 μαζί κάθε ξύλο και κάθε κορμός,

200 το πυρ της Κολάσεως πώς θα το συντηρήσουν,
 τους αμαρτωλούς για να τους τηγαλίσουν;
 Γι' αυτό κι είναι αδύνατο να με φοβίσει
 η Κόλαση είτε η Έσχατη Κρίση.
 Μα κι εκείνοι το φόβο τι ανάγκη τον έχουν
 αφού έχουν φτάσει σε σημείο ν' αντέχουν
 205 ούτε ο Θεός να μην είναι πια ζήτημα
 ούτε καν η ζωή μετά το ξεψύχημα!
 Και τα δυο αυτά πρόθυμα τα παρατάνε,
 τη θρησκεία επιμένουν να κρατάνε.
 Το πρώτο κομμάτι κι εμένα μου πάει,
 210 το δεύτερο όμως μου βρωμάει.
 Ελπίζω κι εκείνοι να συλλογιστούν,
 το δίκιο μου εντέλει να παραδεχτούν.
 Από όλους τους φόβους έχω εγώ απαλλαγή,
 χαίρω άκρας υγείας σε κορμί και ψυχή,
 215 κι αντί σαν εκείνους να υποδύομαι
 πως μέσα στο σύμπαν κι εγώ καταδύομαι,
 προτιμώ να βυθίζομαι μοναχά
 στην καλή μου τα μάτια τα γαλανά.
 Εξάλλου, δεν καταλαβαίνω
 220 πώς θα μπορούσα τον κόσμο να τρέμω,
 αφού τον γνωρίζω από μέσα κι απ' έξω
 κι αφού μπορώ να τον ελέγξω.
 Είναι ένα ζώο με ήμερη φύση
 που δεν μπορεί να μας απειλήσει.
 225 Οφείλει σε νόμους να συμμορφωθεί,
 σα σκυλάκι στα πόδια μου να συρθεί.
 Μέσα κρύβει ένα πνεύμα γιγάντιο εν υπνώσει,
 που όλες οι αισθήσεις του έχουν πετρώσει.
 Δεν μπορεί απ' το στενό κορσέ να βγει,
 230 να σπάσει το σιδερένιο κλουβί,
 παρότι τινάζει με ορμή τα φτερά
 κι όλο τεντώνεται και σπαρταρά,
 μέσα στη νεκρή και τη ζώσα φύση
 παλεύει συνείδηση ν' αποκτήσει.
 235 Όπως μάχεται μέσα στο καθετί,
 του προσδίνει τη μια ή την άλλη υφή.
 Πώς ξεφυτρώνουνε τα μέταλλα,
 πώς βγάζουν τα δέντρα λουλούδια και πέταλα,
 η ίδια αυτή δύναμη σε κάθε γωνιά
 240 τον τρόπο να βγει στο φως ζητά.
 Δε σταματά να μοχθεί και να ιδρώνει,
 τη μια διαστέλλεται κι απλώνει
 κι όλα τα μέλη του μακραίνει,
 την άλλη συστέλλεται και τα κονταίνει.

- 245 Κι έτσι ή αλλιώς παλεύει να βρει
την προσήκουσα μορφή.
Και πολεμώντας σα θηρίο
κόντρα στ' αντίπαλο στοιχείο
καταφέρνει επιτέλους τη νίκη να δρέψει
- 250 στο μικρό χώρο όπου φτάνει στη σκέψη.
Κλεισμένο μέσα σ' ένα νάνο
με ωραία μορφή από κάτω ως πάνω
(στη γλώσσα τον λέμε γιο του ανθρώπου)
το πνεύμα βρίσκει τον εαυτό του.
- 255 'Όπως κοιμόταν για καιρό στα δεσμά,
τώρα ξύπνιο δεν ξέρει καλά-καλά
τον εαυτό του και ψάχνεται κι απορεί
και μετρά κι εξετάζει το πώς και τι.
Θέλει σύντομα πάλι να σκορπιστεί,
- 260 στη μεγάλη φύση να διαχυθεί,
όμως άπαξ και ξέφυγε δεν μπορεί να γυρίσει,
στο στενό του καβούκι τη ζωή του θα ζήσει,
μες στον εσωτερικό του
μεγάλο κόσμο μοναχό του.
- 265 Στους εφιάλτες του τρέμει πως θά 'ρθει η στιγμή
που εκείνος ο γίγαντας θα σηκωθεί
και σαν τον Κρόνο, τον αρχαίο θεό,
θα φάει τα παιδιά του μες στο θυμό.
Αγνοεί πως ο γίγαντας είναι ο ίδιος ο εαυτός του
- 270 κι αφήνει φαντάσματα να γεννιούνται εντός του.
Αν δε λησμονούσε την καταγωγή του,
θα μιλούσε ως εξής με τη μέσα φωνή του:
Είμαι ο Θεός που τη φύση στον κόρφο του θρέφει,
το πνεύμα που του κόσμου τον άξονα στρέφει.
- 275 Απ' τα βάθη που οι χθόνιες δυνάμεις ξυπνούν
ώς τα ύψη που οι χυμοί της ζωής ξεπηδούν,
απ' το πρώτο παιχνίδι των δυνάμεων στην ύλη
ώς το πρώτο μπουμπούκι που θ' ανατείλει
κι ως να δέσει της άνοιξης ο καρπός,
- 280 από την πρώτη αχτίδα φωτός
που σκίζει τη νύχτα πέρα ως πέρα
σαν μια δεύτερη Γένεση κάθε μέρα
και που μες απ' τους χίλιους του κόσμου οφθαλμούς
φωτίζει αδιάκοπα τους ουρανούς
- 285 μέχρι της έννοιας την παλλόμενη νιότη
που ανασταίνει τη φύση απ' την αρχή της την πρώτη:
η ίδια δύναμη, κίνηση κι εναλλαγή,
η ίδια ορμή προς μια όλο κι ανώτερη ζωή.
- 290 Γι' αυτό και νιώθω τόση αποστροφή
για κείνους που βολτάρουνε στη γη

σαν να 'ναι ξένοι πού 'ρθαν απ' αλλού,
 τίποτα πρίγκηπες εξ ουρανού,
 και περιφρονούν τη φύση
 ενώ τους έχει τάχα ευνοήσει.
 295 Βλέπουν τον κόσμο σαν το μύλο που για να
 δουλέψει πρέπει νά 'χει μυλωνά.
 Είναι μια όλως ιδιαίτερη φυλή
 με σπάνιο νου και μύτη αριστοκρατική.
 Απολωλότες τους άλλους θεωρούν
 300 και από βάθος καρδιάς μισούν
 την ύλη και τα έργα της σαρκός.
 Αυτοί ατσαλώνονται με εικόνες, νοερώς.
 Μιλούν για τη θρησκεία σαν μια κυρά
 που δίχως πέπλο είναι κακό να την κοιτά
 305 κανείς, μην τύχει και κρυφά τού σηκωθεί,
 γι' αυτό με λέξεις σχηματίζουν μιαν αχλή.
 Αλλά προπάντων κομπορρημονούν
 γιατί αισθάνονται ότι κυοφορούν
 σ' ένα τους μέλος που φουσκώνει
 310 τον νέο Μεσσία που σιμώνει
 και που τον έχουν προορίσει
 όλα τα έθνη να οδηγήσει
 σ' ένα μαντρί όπου θα πάψουν να τσακώνονται
 και φρόνιμα, χριστιανικά θα συνενώνονται.
 315 Τέτοια εξαγγέλλουσε προφητικός.
 Τους λείπει βέβαια ο μαγνητισμός,
 έτσι όπως είναι από τη φύση καμωμένοι,
 μα πάντα αισθάνονται μαγνητισμένοι
 απ' όποιο μέγα πνεύμα τύχει ν' ανταμώσουν,
 320 από τη δύναμή του κάτι αν νιώσουν·
 τα καταφέρνουν δα να δείχνουν προς βορρά.
 Αλλιώς δεν είναι πάντως για πολλά,
 στον εαυτό τους δεν μπορούν να στηριχτούν,
 οπότε γι' άλλων επιτεύγματα μιλούν
 325 και πάντα από άλλους βρίσκουν υλικό
 για το διανοητικό τους το χυλό.
 Ζέρουν πολύ καλά ν' ανακατεύουν,
 τις σκέψεις μ' άλλες σκέψεις να μπερδεύουν.
 Θεωρούν πως απ' αυτό το τουρλουμπούκι
 330 ανθίζει κι άλλο πνεύμα σαν μπουμπούκι,
 όμως μονάχα αναδίνει αποφορά,
 για το στομάχι είναι σκέτη συμφορά
 και κάθε όρεξη την κόβει με μαχαίρι.
 Όποιος την πάτησε χωρίς να ξέρει
 335 και διάβασε απ' αυτή την αηδία,
 πάλι καλά που υπάρχει θεραπεία:

Ένα όμορφο κορίτσι ν' αγκαλιάσει
 και τη Λουκίνδη φωναχτά να της διαβάσει.
 Έτσι ο δύσμοιρος θα ξανανιώσει,
 340 θ' αναθαρρήσει και θα δυναμώσει.
 Σε κείνους όμως και στο συρφετό τους
 θα πω –και να το βάλουν στο μυαλό τους–
 πως όσο ακόμη ζω θα συνεχίζω
 μ' άθεα καμώματα να σκανδαλίζω
 345 την αγιοσύνη και την ευλαβή τους φύση,
 την υπερκόσμια κι υπεραισθητή τους πτήση.
 Θα συνεχίσω στην ίδια γραμμή
 για όσο η χάρη μου έχει δοθεί
 να προσκυνώ την ύλη και το φως
 350 και μέσα μου κυλά ο ρυθμός
 της ποίησης της τευτονικής.
 Όσο στα μάτια της καλής μου
 παραμένω κολλημένος,
 355 στην αγκαλιά της τυλιγμένος,
 στα δυο της χείλη βρίσκω θαλπωρή,
 η μελωδία της με δονεί
 κι η ζωή της με διαποτίζει,
 τίποτα δε θα με φοβίζει.
 Θα επιδιώκω μόνο το αληθές,
 360 θα αφηφώ ομίχλες και σκιές
 κι αντί σαν πνεύματα του αιθέρα
 να τρεκλίζουν δώθε-πέρα,
 οι λογισμοί μου θα 'ναι στιβαροί,
 γεμάτοι σφρίγος και ζωή,
 365 με νεύρα, σάρκα, αίμα και μεδούλι,
 ελεύθεροι και όχι δούλοι.
 Στους άλλους στέλνω χαιρετισμό
 και μια μόνο κουβέντα έχω ακόμη να πω.
 Απ' τη μια οι Γεζουίτες κι απ' την άλλη όλ' οι Ρώσοι,
 370 να τους πάρει ο διάολος και να τους σηκώσει!
 Τα έγγραφα αυτά στης Αφροδίτης τη φωλιά.
 Το όνομά μου είχε άλλος ένας πιο παλιά.
 Με λεν σαν κι εκείνον Γιωργή Ανεμικιώρη,
 να μας δίνει ο Θεός από τούτο το σπόρι.

3. Σχόλια

Στ. 14: Αναφορά στους Λόγους για τη θρησκεία του Σλάιερμαχερ («reden» = «μιλώ», «Reden» = «Λόγοι») και στο κείμενο του Νοβάλις *Η Χριστιανοσύνη ή άλλως Ευρώπη*. Ένα απόσπασμα. Βλ. σχετικά την ενότητα 2 της Εισαγωγής.

Στ. 29: Εννοεί φυσικά τους *Λόγους για τη θρησκεία* του Σλάιερμαχερ και το *Απόσπασμα* του Νοβάλις.

Στ. 32: Η «εποπτεία του σύμπαντος» (*Anschauung des Universums*) έχει θεμελιώδη σημασία για τη σύλληψη της θρησκείας στους *Λόγους για τη θρησκεία* του Σλάιερμαχερ. Βλ. SCHLEIERMACHER 1997, 65 κ.ε. Στην εκδοχή του Σλέγκελ, την οποία ακολουθεί η μετάφραση, ο όρος «εποπτεία» (*Anschauung*) – «του όλου των κόσμων» (*des Weltensalls*), που εμφανίζεται στις άλλες γνωστές εκδοχές του ποιήματος–, παραλλάσσεται ειρωνικά σε «ενατένιση» (*Beschauung*), όπως θα λέγαμε για ένα τοπίο.

Στ. 61–62: Ως «ποίηση» αποδίδεται η λέξη «*Dichtung*». Ως «δημιουργία» αποδίδεται ο όρος «*Poesie*», που έχει στην αντίληψη των ρομαντικών της Ιένας μια ευρύτερη σημασία.

Στ. 67–68, 73–74: Τα δυο δίστιχα αποτελούν προσθήκες στο χειρόγραφο του Σλέγκελ.

Στ. 73–92: Οι στίχοι αυτοί έχουν κατ' εξοχήν τη μορφή μιας ομολογίας πίστης. Εδώ διατυπώνεται λοιπόν το *credo* του ήρωα.

Στ. 83–86: Μαζί με τον υλισμό, ο ήρωας του ποιήματος ομνύει πίστη εδώ και σε μια εμπειριστική αισθησιарχία. Για την «αίσθηση» (*Erfindung*) ως πρώτη βαθμίδα, της οποίας υψηλότερες δυνάμεις (*Potenzen*) αποτελούν οι επόμενες βαθμίδες, στο *Σύστημα του υπερβατολογικού ιδεαλισμού* του Σέλλινγκ βλ. SCHELLING 2000, 68 κ.ε.

Στ. 95: Στους στίχους που ακολουθούν, στο στόχαστρο της ειρωνείας του Σέλλινγκ βρίσκεται η *Χριστιανοσύνη ή άλλως Ευρώπη* του Νοβάλις: η νοσταλγία της εποχής «[...] που η Ευρώπη ήταν χώρα χριστιανική, [...] που *μία* Χριστιανοσύνη κατοικούσε σε αυτό το ανθρώπινα διαμορφωμένο κομμάτι του κόσμου» (ΝΟΒΑΛΙΣ 2004, 33). – Ο Γκέοργκ Λούκατς (*Georg Lukács*), που κατά τα άλλα βέβαια εξαίρει την υλιστική και αθεϊστική ομολογία πίστης του Σέλλινγκ, διαβλέπει ωστόσο στην προτίμηση που εκφράζει ο ήρωας του ποιήματος για την καθολική θρησκεία μια ασυνέπεια ή ένα όριο αυτής της ομολογίας πίστης και ενδεχομένως ακόμη τον σπόρο για την κατοπινή στροφή του Σέλλινγκ και την απομάκρυνσή του από τις αντιλήψεις της νιότης του (βλ. LUKÁCS 1967, 316 κ.ε.). Η παρατήρηση του Λούκατς μοιάζει μάλλον τραβηγμένη από τα μαλλιά, καθώς η πρόκριση της καθολικής θρησκείας στο ποίημα είναι εμφανώς ειρωνική.

Στ. 117–18: Το δίστιχο αποτελεί προσθήκη στο χειρόγραφο του Σλέγκελ.

Στ. 122–24: Σαφής αιχμή ενάντια στον «ηθικό ιδεαλισμό» του Καντ και του Φίχτε.

Στ. 125–26: Το δίστιχο αποτελεί προσθήκη στο χειρόγραφο του Σλέγκελ.

Στ. 134: Εκείνη που κυβερνά τον ήρωα είναι, όπως θα γίνει φανερό, η Φύση.

Στ. 181–82, 185–86: Τα δυο δίστιχα αποτελούν προσθήκες στο χειρόγραφο του Σλέγκελ.

Στ. 201–12: Οι στίχοι αποτελούν προσθήκη στο χειρόγραφο του Σλέγκελ.

Στ. 204–8: Αναφορά στην αντίληψη του Σλάιερμαχερ στους *Λόγους για τη θρησκεία*. Βλ. χαρακτηριστικά SCHLEIERMACHER 1997, 103–5.

Στ. 218: Τον καιρό που έγραψε το ποίημα, τέλη του 1799, ο Σέλλινγκ είχε ξεκινήσει τη σχέση του με τον μεγάλο έρωτα της ζωής του, την Καρολίνη Σλέγκελ (*Caroline Schlegel*), δηλαδή την Καρολίνη το γένος Μιχαέλις (*Michaelis*), χήρα Μπαίμερ (*Böhmer*), σύζυγο του Άουγκουστ Βίλχελμ Σλέγκελ. Η Καρολίνη (1763–1809) ήταν

μια μεγάλη γυναικεία προσωπικότητα της εποχής, σύμβολο της γυναικείας χειραφέτησης, με εμπλοκή στην πρώτη δημοκρατική πολιτεία επί γερμανικού εδάφους, τη βραχύβια Δημοκρατία του Μάιντς (Mainzer Republik) του 1793. Το 1803, η Καρολίνα πήρε διαζύγιο από τον Σλέγκελ και παντρεύτηκε τον Σέλλινγκ.

Στ. 219–88: Οι στίχοι είναι οι μόνοι που ο Σέλλινγκ δημοσίευσε εν ζωή, τον Σεπτέμβριο του 1800 στο δεύτερο τεύχος του *Περιοδικού για τη θεωρησιακή φυσική* (Zeitschrift für spekulative Physik) που εξέδιδε στην Ιένα. Βλ. την ενότητα 3 της Εισαγωγής.

Στ. 235–36: Είναι αδύνατο να μεταφραστεί το λογοπαίγνιο –ή η παρετυμολογία– που συνδέει την ποιότητα (Qualität) των επιμέρους όντων με κάποιο άφρισμα ή ανάβλυσμα (Quallen, Quellen) της ύλης και ακόμη με το βάσανο ή μαρτύριο (Qual) της φύσης ως απολιθωμένης νόησης. Οι στίχοι του Σέλλινγκ («Daher der Dinge Qualität/ weil er drin quallen und treiben thät») παραπέμπουν ευθέως στον Γερμανό μυστικιστή Γιάκομπ Μπαίμε (Jacob Böhme, 1575–1624): «Η ποιότητα είναι η κινητικότητα, το ανάβλυσμα [κατά συνήχηση: βάσανο] ή το βλάστημα ενός πράγματος» («Qualität ist die Beweglichkeit, Quallen oder Treiben eines Dinges») (BÖHME 1955, κεφ. 1: §3). Είναι ίσως γνωστό ότι ο Μαρξ αργότερα υιοθέτησε την έκφραση του Μπαίμε προκειμένου να χαρακτηρίσει την κίνηση ως «βάσανο [...] της ύλης» (Qual der Materie) (ENGELS και MARX 1976, 135). Ο Λούκατς, από την άλλη, βλέπει στα μοτίβα του ποιήματος που παραπέμπουν στον Μπαίμε τα όρια της προσχώρησης του Σέλλινγκ στον υλισμό (βλ. LUKÁCS 1967, 317).

Στ. 242–24: Η διαστολή και η συστολή αποδίδουν παραστατικά τις δύο αντίθετες τάσεις, εκείνην της επέκτασης και εκείνην της επιστροφής, οι οποίες εξηγούν τον μηχανισμό της γένεσης των προϊόντων της φύσης στη φιλοσοφία της φύσης του Σέλλινγκ. Βλ. την ενότητα 3 της Εισαγωγής.

Στ. 270: Πβ. αντίθετα ΝΟΒΑΛΙΣ 2004, 79: «Όπου δεν υπάρχουν θεοί, εξουσιάζουν φαντάσματα».

Στ. 295–96: Το δίστιχο αποτελεί προσθήκη στο χειρόγραφο του Σλέγκελ. Είναι η ειρωνική αντιστροφή μιας εικόνας του Νοβάλις: «[... το μίσος για τη θρησκεία] μετέτρεψε την άπειρη δημιουργική μουσική του σύμπαντος σε μονότονο κροτάλισμα ενός τερατώδους νερόμυλου που τον κινεί το ρεύμα της τύχης και επιπλέει επάνω σ' αυτό, ένας σκέτος μύλος χωρίς αρχιμάστορα και χωρίς μυλωνά, ουσιαστικά ένα γνήσιο *perpetuum mobile*, ένας μύλος που αλέθει τον ίδιο του τον εαυτό» (ΝΟΒΑΛΙΣ 2004, 63).

Στ. 298: Ο Σέλλινγκ χαρακτηρίζει «αριστοκρατική» (vornehm) τη στάση των φιλοσόφων του υψηλού αισθήματος και της ανώτερης εποπτείας (βλ. και τους στίχους 67–69, εκ των οποίων οι δύο πρώτοι προέρχονται πάντως, κατά τα φαινόμενα, από την πένα του Σλέγκελ). Ακολουθεί, με αυτό τον τρόπο, το παράδειγμα του Καντ. Βλ. σχετικά την ενότητα 2 της Εισαγωγής.

Στ. 303–5: Λογοπαίγνιο με το όνομα του Σλάιερμαχερ (Schleiermacher = πεπλο-ποιός). Πβ. ΝΟΒΑΛΙΣ 2004, 81: «Αυτός ο αδελφός [ενν. ο Σλάιερμαχερ] [...] έχει φτιάξει ένα καινούργιο πέπλο για την Αγία, το οποίο προδίδει το ουράνιο περιγράμμα των μελών της, εφαρμόζοντας σ' αυτό, κι ωστόσο την καλύπτει με περισσότερη ευσημοσύνη απ' ό,τι κάποιο άλλο» [τροποποίηση της μετάφρασης Γ.Π.].

Στ. 308–10: Πβ. ΝΟΒΑΛΙΣ 2004, 75 κ.ε.: «Όλα αυτά είναι ακόμη απλώς νύξεις, ασύνδετες και ανεπεξέργαστες, προδίδουν όμως στο ιστορικά ασκημένο μάτι μια καθολική ατομικότητα, μια νέα ιστορία, μια νέα ανθρωπότητα, τον γλυκύτατο εναγκαλισμό μιας νεαρής ξαφνιασμένης Εκκλησίας και ενός θεού γεμάτου έρωτα, την εσωτερική σύλληψη ενός νέου Μεσσία, η οποία συντελείται στα χίλια μέλη της συνάμα».

Στ. 312–14: Η εικόνα παραπέμπει στο πολιτικό όραμα της *Χριστιανοσύνης ή άλλως Ευρώπης* του Νοβάλις. Βλ. ΝΟΒΑΛΙΣ 2004, 85 κ.ε. Πβ. *Ιω* 10:16.

Στ. 316: Ο μαγνητισμός ήταν ένα προνομιακό θέμα για τη φιλοσοφία της φύσης του Σέλλινγκ και το κύριο αντικείμενο της πειραματικής έρευνας του φυσικού Ρίττερ, η οποία ενέπνευσε και επηρέασε με ποικίλους τρόπους τους ρομαντικούς της Ιένας. Βλ. την ενότητα 3 της Εισαγωγής.

Στ. 325–26: Το δίστιχο αποτελεί προσθήκη στο χειρόγραφο του Σλέγκελ.

Στ. 338: Εννοείται βέβαια το μυθιστόρημα του Φρήντριχ Σλέγκελ *Λουκίνδη* (*Lucinde*), που ολοκληρώθηκε το Μάιο του 1799, κυκλοφόρησε λίγο αργότερα και προκάλεσε ένα αληθινό σκάνδαλο στη γερμανική δημόσια σφαίρα, καθώς θεωρήθηκε μανιφέστο του ελεύθερου έρωτα ή, με άλλα λόγια, της ακολασίας. Βλ. SCHLEGEL 1962.

Στ. 339–40: Το δίστιχο αποτελεί προσθήκη στο χειρόγραφο του Σλέγκελ.

Στ. 349: Πβ. ΝΟΒΑΛΙΣ 2004, 65: «Το φως, εξαιτίας της υπακοής του στους μαθηματικούς υπολογισμούς και της προπέτειάς του, είχε γίνει το αγαπημένο τους αντικείμενο. Χαίρονταν που προτιμούσε να διαθλάται παρά να παίζει με χρώματα, κι έτσι έδωσαν στο μεγάλο εγχείρημά τους το όνομα ‘Διαφωτισμός’». – Για την κομβική σημασία που έχει το φως, το εμπειρικό φαινόμενο που αντιστοιχεί στη «βαρυντική δύναμη στη δεύτερα δύναμη» (*Schwerkraft der zweiten Potenz*) (!), στη φιλοσοφία της φύσης του Σέλλινγκ βλ. SCHELLING 2001α, 133 κ.ε., §43 κ.ε.: «[...] η ίδια η σκέψη είναι μόνο η τελευταία έκρηξη εκείνου για το οποίο το φως έκανε την αρχή» (*ό.π.*, σ. 134).

Στ. 351–58: Βλ. παραπάνω το σχόλιο στον στίχο 218.

Στ. 369: Ο Νοβάλις υμνεί στο κείμενό του το τάγμα των Ιησουιτών. Βλ. ΝΟΒΑΛΙΣ 2004, 55 κ.ε. – Οι «Ρώσοι» αποτελούν αναφορά στον ρωσόφιλο Γερμανό συγγραφέα Άουγκουστ φον Κότσεμπου (*August von Kotzebue*, 1761–1819), ο οποίος είχε μόλις επιτεθεί στους ρομαντικούς της Ιένας με το θεατρικό του έργο *Ο υπερβόρειος όνος ή η σημερινή παιδεία. Ένα δραστικό δράμα και φιλοσοφική κωμωδία για νεανίες, σε μία πράξη* (*Der hyperboreische Esel oder die heutige Bildung. Ein drastisches Drama und philosophisches Lustspiel für Jünglinge, in einem Akt*, Λειψία 1799) που ανέβηκε στη σκηνή της Βαϊμάρης. Ο Κότσεμπου διετέλεσε αργότερα γενικός πρόξενος της Ρωσίας στις γερμανικές χώρες και δολοφονήθηκε από έναν Γερμανό εθνικιστή φοιτητή.

Στ. 371–74: Το χειρόγραφο του Σλέγκελ τελειώνει με τους στίχους «Solches hab’ in der Frau Venus Forst/ geschrieben ich Heinz Wiederporst», δηλαδή «Τα έγγραφα αυτά στην κυρα-Αφροδίτης το δάσος/ εγώ ο Χάιντς Βίντερπορστ». Μονάχα σε αυτό το σημείο η μετάφραση αποκλίνει από το χειρόγραφο του Σλέγκελ και ακολουθεί τη γνωστότερη εκδοχή του ποιήματος. Επομένως, επιλέγεται η εκδοχή «Horst» [φωλιά] αντί «Forst» [δάσος] και συμπεριλαμβάνονται οι δύο τελευταίοι στίχοι, οι οποίοι λείπουν στο χειρόγραφο του Σλέγκελ: «Der zweyt genannt mit diesem Namen,/ Gott

geb' noch vielen solchen Samen», δηλαδή κατά γράμμα «Ο δεύτερος που έχει αυτό το όνομα./ Να μας δίνει ο Θεός μπόλικο τέτοιο σπέρμα».

Στ. 374: Το «σπόρι» ή σπέρμα (Samen) αποτελεί πιθανότατα ειρωνική αναφορά στο επίγραμμα που προτάσσει ο Νοβάλις στα σπαράγματα (Fragmente) τα οποία δημοσίευσε στο πρώτο τεύχος του *Ατενέουμ* το 1798 υπό τον τίτλο «Γύρη» (Blüthenstaub): «Φίλοι, η γη είναι φτωχή, θα πρέπει να σκορπίσουμε μπόλικο σπόρο [reichlichen Samen] για να έχουμε έστω και μέτριες σοδειές» (NOVALIS 1981β, 413).

Βιβλιογραφικές αναφορές

- BÖHME, Jacob 1955. *Aurora, oder Morgenröthe im Aufgang* (1612), επιμ. Will-Erich Peuckert. *Sämtliche Schriften*, τόμ. 1. Στουτγάρδη/Μπαντ-Κάνστατ: Frommann-Holzboog.
- ENGELS, Friedrich και MARX, Karl 1976. *Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik. Gegen Bruno Bauer und Konsorten* (1845). Marx-Engels-Werke (MEW), τόμ. 2. Βερολίνο: Dietz.
- FICHTE, Johann Gottlieb 1999. Bardili-Rezension (1800). Στο: Walter JAESCHKE (επιμ.), *Der Streit um die Gestalt einer Ersten Philosophie (1799–1807)*. Αμβούργο: Meiner, δεύτερο μέρος: Πηγές, 115–23.
- FÖRSTER, Eckart ³2018. *Die 25 Jahre der Philosophie. Eine systematische Rekonstruktion*. Φραγκφούρτη: Klostermann.
- FRIEDMAN, Michael 2006. Kant-Naturphilosophie-Electromagnetism. Στο: Michael FRIEDMAN και Alfred NORDMANN (επιμ.), *The Kantian Legacy in Nineteenth-Century Science*. Καίμπριτζ, Μασ./Λονδίνο: MIT Press, 51–80.
- GRIMM, Jacob και GRIMM, Wilhelm 1854 κ.ε. *Deutsches Wörterbuch*, ψηφιοποιημένη εκδοχή διαθέσιμη online στο Wörterbuchnetz του Trier Center for Digital Humanities, <<https://www.woerterbuchnetz.de/DWB>> (11.03.2021).
- JAESCHKE, Walter και ARNDT, Andreas 2012. *Die Klassische Deutsche Philosophie nach Kant. Systeme der reinen Vernunft und ihre Kritik. 1785–1845*. Μόναχο: Beck.
- KANT, Immanuel 1903. *Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft* (1786). Στο: *Kant's gesammelte Schriften*, έκδοση της Ακαδημίας Επιστημών του Βερολίνου, τόμ. 4. Βερολίνο: Reimer, 465–565.
- KANT, Ιμμάνουελ 2012. Περί ενός αριστοκρατικού τόνου που πρόσφατα υψώθηκε στη φιλοσοφία (1796). Στο: *Τέσσερα δοκίμια κριτικής φιλοσοφίας*, μετάφραση-εισαγωγή-υπόμνημα Γ. Πίσσης. Αθήνα: Νήσος, 81–106.
- ΛΑΚΑΤΟΣ, Imre 1986. Η ιστορία της επιστήμης και οι ορθολογικές της ανασυγκροτήσεις. Στο: *Μεθοδολογία των προγραμμάτων επιστημονικής έρευνας* (1978), μτφρ. Αιμ. Μεταξόπουλος. Αθήνα: Σύγχρονα Θέματα, 229–86.
- LUKÁCS, Georg 1967. *Der junge Hegel. Über die Beziehungen von Dialektik und Ökonomie* (1948). *Werke*, τόμ. 8. Νόβιντ/Βερολίνο: Luchterhand.
- MARX, Karl και ENGELS, Friedrich 1973. *Briefe Februar 1842–Dezember 1851*. Marx-Engels-Werke (MEW), τόμ. 27. Βερολίνο: Dietz.
- MCDOWELL, John ²1996. *Mind and World*. Καίμπριτζ Μασ./Λονδίνο: Harvard UP = ελληνική έκδοση Τζων ΜΑΚΝΤΑΟΥΕΛ, *Ο νους και ο κόσμος*, μτφρ. Θ. Σαμαρτζής. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2013.

- MÜLLER, Lothar 1994. Der totale dynamische Prozeß. Zur experimentellen Universalisierung des Galvanismus bei Johann Wilhelm Ritter. Στο: Friedrich STARK (επιμ.), *Evolution des Geistes: Jena um 1800. Natur und Kunst, Philosophie und Wissenschaft im Spannungsfeld der Geschichte*. Στουτγάρδη: Klett-Cotta, 636–59.
- MUSIL, Robert 1978. *Der Mann ohne Eigenschaften. Erstes Buch* (1930). Στο: *Gesammelte Werke*, επιμ. Adolf FRISÉ, 2 τόμοι. Αμβούργο: Rowohlt.
- NOVALIS 1981α. *Fichte-Studien* (1795/6). Στο: *Schriften. Die Werke Friedrich von Hardenbergs*, τόμ. 2: *Das philosophische Werk I*. Στουτγάρδη: Kohlhammer, 104–296.
- _____, 1981β. *Blüthenstaub* (1798). Στο: *Schriften*, τόμ. 2, ό.π., 413–64.
- ΝΟΒΑΛΙΣ 2004. *Η Χριστιανοσύνη ή άλλως Ευρώπη* (1799), εισαγωγή–μετάφραση–ερμηνευτικά σημειώματα Ν. Μ. Σκουτερόπουλος. Αθήνα: Εκκρεμές.
- ΠΙΣΣΗΣ, Γιάννης 2012. Οι διενέξεις για τον πανθείσμό και τον αθεϊσμό στην κλασική γερμανική φιλοσοφία. Στο: Σταύρος ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ (επιμ.), *Ο Θεός της Βίβλου και ο Θεός των φιλοσόφων*. Αθήνα: Άρτος Ζωής, 402–19.
- PISSIS, Jannis 2015. Kants radikal dynamische Theorie der Materie im Blick auf Newton und Leibniz. *Giornale di Metafisica* 37.1: 43–60.
- PLITT, S. L. (επιμ.) 1870. *Aus Schellings Leben: in Briefen*, τόμ. 3: 1821–1854. Λειψία: S. Hirzel.
- RÖHR, Wolfgang (επιμ.) 1987. *Appellation an das Publikum... Dokumente zum Atheismusstreit um Fichte, Forberg, Niethammer. Jena 1798/99*. Λειψία: Reclam.
- SCHELLING, Friedrich Wilhelm Josef 1859. *Philosophie der Kunst* (1802/3). Στο: *Sämtliche Werke*, τόμ. I/5. Στουτγάρδη/Άουγκσμπουργκ: Cotta.
- _____, 1999. Epikurisch Glaubensbekenntniß Heinz Wiederporsts. Στο: Walter JAESCHKE (επιμ.), *Der Streit um die Göttlichen Dinge (1799–1812)*. Αμβούργο: Meiner, δεύτερο μέρος: Πηγές, 21–31.
- _____, 2000. *System des transzendentalen Idealismus* (1800). Αμβούργο: Meiner.
- _____, 2001. *Zeitschrift für spekulative Physik*, τόμ. 1 (1800) και τόμ. 2 (1801), επιμ. M. Durner. Αμβούργο: Meiner.
- _____, 2001α. Allgemeine Deduktion des dynamischen Prozesses oder der Kategorien der Physik (1800). Στο: SCHELLING 2001, τόμ. 1, 69–91, 113–65.
- _____, 2001β. Darstellung meines Systems der Philosophie (1801). Στο: SCHELLING 2001, τόμ. 2, 329–436.
- _____, 2004. *Einleitung zu seinem Entwurf eines Systems der Naturphilosophie* (1799). Στο: *Historisch-kritische Ausgabe*, έκδοση της Βαυαρικής Ακαδημίας Επιστημών, τόμ. I.8: *Schriften 1799–1800*, επιμ. M. DURNER και W. G. JACOBS. Στουτγάρδη/Μπαντ Κάνστατ: Frommann-Holzboog, 23–86.
- _____, 2018α. Das himmlische Bild (1799). Στο: *Historisch-kritische Ausgabe*, τόμ. II.6: *Philosophie der Kunst und weitere Schriften (1796–1805)*, επιμ. C. BINKELMANN και D. UNGER. Στουτγάρδη/Μπαντ Κάνστατ: Frommann-Holzboog, 525–38.
- _____, 2018β. Epikurisch Glaubensbekenntniß Heinz Wiederporstens (1799). Στο: *Historisch-kritische Ausgabe*, τόμ. II.6, ό.π., 485–524.
- SCHLEGEL, Friedrich 1962. *Lucinde. Ein Roman* (1799). Στο: *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*, τόμ. 5: *Dichtungen*, επιμ. H. EICHNER. Βιέννη/Πάντερμπορν/Μόναχο: Schöningh, 3–82.
- _____, 1971. *Philosophische Lehrjahre: 1796–1806; nebst philosophischen Manuskripten aus den Jahren 1796 – 1828, II. Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*, τόμ. 19, επιμ. E. BEHLER. Βιέννη/Πάντερμπορν/Μόναχο: Schöningh.

SCHLEIERMACHER, Friedrich 1997. *Για τη θρησκεία. Λόγοι προς τους μορφωμένους περιφρονητές της* (1799), εισαγωγή – μετάφραση – σχόλια Κ. Ανδρουλιδάκης. Αθήνα: Παπαζήσης.

WHISTLER, David 2014. Schelling's Poetry. *Clio* 14.2: 143–76.

Γιάννης Πίσσης

Επίκουρος καθηγητής Λογικής, Μεταφυσικής, Φιλοσοφίας των Επιστημών
Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Κρήτης
jpissis@uoc.gr

Heinz Widerporst's Epicurean Confession of Faith:
philosophical poem by Friedrich Wilhelm Josef Schelling (1799).
Introduction – translation – notes

Jannis Pissis

Abstract

SCHELLING wrote *Heinz Widerporst's Epicurean Confession of Faith* in the last months of 1799, before turning 25, yet at a crucial stage of his philosophical production. Schelling's philosophical poem is a materialist and atheist confession of faith and contains a vivid presentation of his Jena philosophy of nature. Schelling's confession of faith is Epicurean in the popular sense of the term: the affirmation of bodily pleasure.

The introduction discusses the poem's theoretical and historical context: (a) the intellectual climate of Jena around 1800, of early idealism and early romanticism, (b) the texts that spurred Schelling to write his poem and are the targets of his attack, i.e. Schleiermacher's *On Religion* and Novalis' *Christendom or Europe*, (c) Schelling's Jena philosophy of nature, (d) Schelling's Jena philosophy of art and his ambitious project to compose a "speculative epos".

Except for the part that presents his philosophy of nature, Schelling did not publish *Heinz Widerporst* during his lifetime. The Greek translation is not based on the best-known version of the poem. Instead, it is based on a version that Friedrich Schlegel shared with Schleiermacher in a letter. Schlegel apparently elaborated on the poem, and the result is indeed more powerful. The Greek translation preserves the rhyme scheme –rhyming couplets– of Schelling's Knittelvers. The translator's notes explicate the references and allusions in Schelling's poem.